

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОГНОСТИЧНИХ ЗДАТНОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ

Стаття присвячена питанням дослідження складових прогностичної здатності студентів. Виділено основні діагностичні параметри прогностичної здатності, відповідно до яких проводилося дослідження. Автором проаналізовано відмінності рівня розвитку здатності до прогнозування у студентів випускних курсів. У статті також вказується на особливості структури прогностичної здатності, ядром якої є такі якості мислення, як гнучкість, аналітичність, глибина, доведеність і перспективність.

Ключові слова: прогностична компетентність, прогностична здатність, часова децентрація, переживання часу.

Постановка проблеми. Професія психолога висуває достатньо високі вимоги до особи фахівця, особливо до комплексу тих її здібностей, які, по-перше, дозволяють самостійно будувати індивідуальну професійну і життєву перспективу, яка є адекватною до особистісних можливостей, ціннісних орієнтацій, потреб, соціально-економічної ситуації; по-друге, дозволяють працювати психологу в ситуаціях невизначеності, які пов'язані з множинним вибором, з недоліком інформації [2]. Саме цим обґрунтована актуальність вивчення проблеми прогностичних здібностей в сучасних психологічних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема прогностичних здатностей стала предметом спеціального вивчення психологічної науки в 70-80 роках минулого століття. Вона знаходить своє віддзеркалення в працях Ю. Кулюткіна, М. Холодної, А. Брушлінського, Дж. Гілфорда, присвячених дивергентному мисленню, в дослідженнях О. Раєва, що виокремив особливості розумових процесів, опосередковуючих розвиток здібності до прогнозування, в роботах Т. Базилевич, що досліджує задатки прогностичних здібностей [3, 5, 7, 10, 13]. Вагомий внесок до розвитку цієї теми привнесли Б. Ломов, О. Сурков, які розглянули здібність до прогнозування або антиципації у структурі діяльності. Ядром здатності до прогнозування, згідно думки вище названих учених, є якісні особливості віддзеркалення на різних рівнях пізнавальної діяльності: сенсорно-перцептивному, рівні уявлень, мовнорозумовому рівні. Було зроблено припущення про те, що в основі прогностичних здібностей лежать специфічні форми організації ментального досвіду людини [8]. Важливе значення для вивчення питання про прогностичні здібності мають роботи Л. Регуш, яка проаналізувала здатність прогнозування в якості пізнавальної здатності. Вона стверджує, що пізнавальна прогностична здатність є сукупністю якостей пізнавальних процесів. Вченою були виділені чинники, що детермінують розвиток прогностичної здатності в онтогенезі. До них можна віднести: а) якості мислення, а саме: глибину мислення, аналітичність, усвідомленість, гнучкість, перспективність і доведеність мислення; б) дидактичні умови їх формування; в) часову структуру свідомості, яка складається з емоційного компоненту (особливості переживання часу), поведінкового компоненту (часова децентрація), когнітивного компоненту (знання про минуле, теперішнє й майбутнє) [11].

Згідно думки М. Потапової, когнітивна сторона прогностичних здібностей включає: знання про об'єкт прогнозу, тенденції його розвитку; специфіку співвідношення цих знань з інформацією про об'єкт прогнозу в теперішньому; особистий досвід прогнозуючого суб'єкта. Поведінковий аспект прогностичних здібностей складається з таких дій як: встановлення причинно-наслідкових зв'язків через аналіз і синтез; реконструкція і перетворення уявлень про образ майбутнього, який конструюється і переноситься в теперішнє; висунення та аналіз гіпотез, які є особливою формою антиципації, що виникає як відповідь суб'єкта на ситуацію невизначеності; планування, як найважливішої умови ефективності діяльності [1, 9, 11].

Емоційний компонент виявляється різноманітно. Процеси прогнозування, які починаються при невизначеності ситуацій, при інформаційному дефіциті, детерміновані, з одного боку, емоційними процесами, з іншого, - результатом діяльності суб'єкта, який включається в оцінку цієї діяльності та бере участь в здійсненні зворотного зв'язку та можливому корегуванні діяльності. В результаті активізується мотиваційна сторона, в якій мотиви прогнозування фіксують бажане майбутнє, спонукають до активної діяльності. Провідним мотивом прогнозування можна назвати необхідність, оскільки знання про майбутнє є обов'язковою умовою адаптації людини до змінюваних умов навколишнього світу, основою саморегуляції поведінки та активної перетворюючої діяльності [12].

Метою статті є: дослідити особливості здібності до прогнозування у студентів випускних курсів, що навчаються на факультеті психології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи багатоаспектність характеристик, що забезпечують ефективний розвиток прогностичних здібностей, для визначення їх особливостей нами були взяті за основу наступні методики (таблиця 1).

Дослідження проводилося на базі Севастопольського міського гуманітарного університету, в експерименті взяли участь 49 (6 хлопців і 43 дівчини) студентів випускних курсів, що навчаються за фахом «психологія», віком від 20 до 24 років.

Результати, отримані в ході дослідження за допомогою тесту «Здатність до прогнозування» (Л. Регуш), наведені в таблиці 2.

Для подальшого аналізу і порівняння отриманих

кількісних даних було здійснено їх статистичну обробку за допомогою t-критерія Фішера. Було встановлено, що $t_{\text{эмп}} < t_{\text{кр}}$ на 5% рівні, тобто статистично значущих відмінностей між рівнями розвитку прогно-

стичної здатності у досліджуваних не виявлено. Таким чином, можна констатувати, що прогностична здатність у студентів випускних курсів має, в основному, характеристики середнього рівня.

Таблиця 1

Методичний інструментарій, використаний для дослідження

Діагностичні складові прогностичної здатності	Показники	Методика
Сукупність якостей розумових процесів	глибина, аналітичність, усвідомленість, гнучкість, перспективність, доведеність мислення	Тест «Здібність до прогнозування» (Л.Регуш)
Часова орієнтація	Часова спрямованість особистості	Тест «Часові децентрації» (О.Головаха, О.Кроник)
Емоційне передбачення майбутнього	афективна оцінка часу, структурованість часу, внутрішній контроль	Тест «Шкали переживання часу» (автори О. Головаха, О. Кроник)
	Проблемні переживання, пов'язані з очікуванням майбутнього	Проблемна анкета I.Seiffge-Krenke, адаптована Л. Регуш, А. Ліхтарникової, О. Алексєвої

Таблиця 2

Розподіл студентів за рівнями розвитку здатності до прогнозування (%)

Курс	Вік	Високий рівень здатності до прогнозування	Середній рівень здатності до прогнозування	Низький рівень здатності до прогнозування
4	20-22	7 студентів (32%)	14 (64%)	1 (4%)
5	21-24	8 студентів (28%)	19 (72%)	-

Як згадувалося вище, прогностична здатність має структурну будову і «ядром» цієї структури є такі якості мислення, як гнучкість, аналітична глибина, доведе-

ність, усвідомленість і перспективність. Результати, отримані в ході дослідження за перерахованими вище показниками, наведені у вигляді діаграми на рисунку 1.

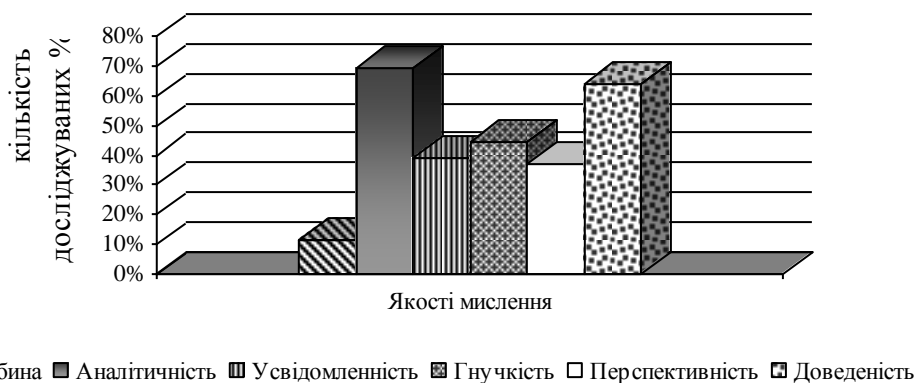

Рис. 1. Розподіл студентів за високим рівнем розвитку якостей мислення

Аналізуючи отримані дані, можна узагальнити, що у студентів, які навчаються за фахом «Психологія», найбільш вираженими якостями мислення, що додають особливості процесу розвитку здібності до прогнозування, є аналітичність і доведеність мислення, найменш вираженими – глибина мислення та перспективність.

Така тенденція до переважаючої багатоплановості й широти в аналізі причинно-наслідкових зв'язків над умінням диференціювати різний ступінь істотності ознак, абстрагувати істотне й неістотне вимагає додаткової уваги у вигляді спеціальних організованих заходів: професійно орієнтованих тренінгів, спеціалізо-

ваних курсів.

Усвідомленню свого життя у часі сприяє розширення часових горизонтів, критичне сприйняття минулого й сьогодення на фоні ідеалізації майбутнього, баченням себе у минулому й майбутньому, які проявляються в часових децентраціях [6].

Часова децентрація - особливий механізм, здатність особи поглянути на своє життя з будь-якої часової позиції, з будь-якого хронологічного моменту. Часова орієнтація досліджувалась за допомогою тесту «Часові децентрації». Результати тестування наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл студентів за часовою децентрацією

Тип часової децентрації та її вираженість у балах	Орієнтація на минуле (ср. бали)	Орієнтація на теперішнє (ср. бали)	Орієнтація на майбутнє (ср. бали)
		4,95	10,35
Кількість студентів у %	16	38	2

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок, що у досліджуваних переважає орієнтація на теперішній час, тобто звуження часової перспективи, нездатність бачити перспективу справжнього часу.

Можливість оцінити особливості переживання й особистісного відношення до часу надається методикою «Шкали переживання часу». Результати, отримані в ході дослідження з використанням тесту «Шкали переживання часу» показані на рисунку 2.

Шкали переживання часу було об'єднано у три групи, які дозволяють охарактеризувати особистісне ставлення студентів до часу: «афективна оцінка», «структурованість часу», «внутрішній контроль». В групу афективної оцінки увійшли такі характеристики: різноманітне,

приємне, насичене. В групу структурованості часу – швидке, безперервне, цілісне. Слід зазначити, що саме структурованість дозволяє здійснювати передбачення, так як за її допомогою забезпечується зв'язність часового поля самосвідомості. Таким чином індивіди, перебуваючи в актуальному теперішньому, можуть відчувати «шлейф» колишніх переживань і передбачати майбутні. В останній групі «внутрішнього контролю» знаходяться такі характеристики, як: організоване, плавне, сплановане.

Вважалось, що переживання часу має негативне забарвлення, якщо середнє значення за характеристиками - нижче 3,5, нейтральне - середнє значення між 3,5 і 4,5 та позитивне, якщо середнє значення за характеристиками - 4,5 і вище (таблиця 4).

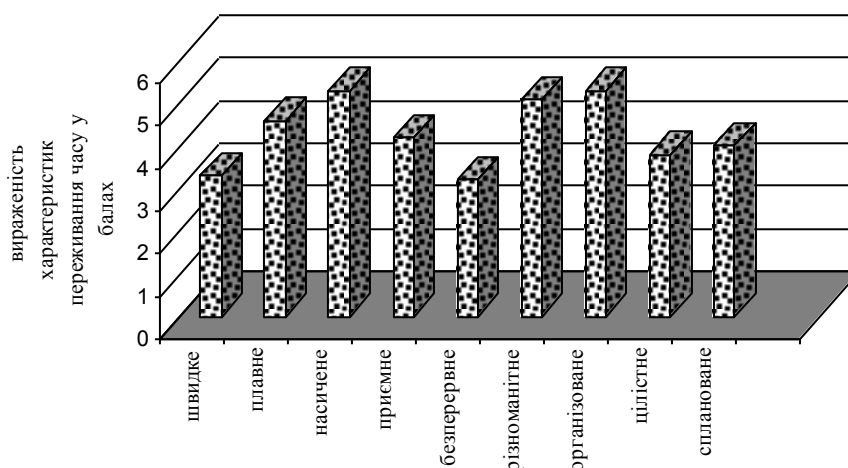

Рис. 2. Розподіл за середнім балом характеристик переживання часу у досліджуваних

Таблиця 4

Розподіл досліджуваних за якістю ставлення до часу (%)

Ставлення до переживання часу	афективна оцінка	структурованість	внутрішній контроль
Негативне ставлення до переживання часу	12,2	59,2	10,2
Нейтральне ставлення до переживання часу	34,7	22,5	22,4
Позитивне ставлення до переживання часу	53,1	16,3	65,3

Аналіз результатів дозволяє констатувати, що загалом студенти мають позитивне ставлення до часу за характеристиками «афективна оцінка» і «внутрішній контроль», але за характеристикою «структурованість часу» – у 59,2% досліджуваних час переживається з негативним знаком. Як зазначалося вище, саме переживання структурованості часу дозволяє простежити шлях від теперішнього до минулого, здійснити пер-

винне очікування, передбачення майбутнього в сьогоденні. Негативна оцінка даного компоненту емоційного ставлення до часу може викликати тривогу з приводу стрімкості часу, його безповоротності.

Вивчення особливостей сприйняття майбутнього в групах проводилося за допомогою тесту «Проблемна анкета», результати якого узагальнені нижче (таблиця 5).

Таблиця 5

Розподіл балів за шкалами тесту «Проблемна анкета»

Проблеми, пов'язані з майбутнім	Проблемна насиченість переживань, пов'язаних з майбутнім (у балах, max = 5)
Я побоююся, що не здобуду освіти, яку хочу	2,1
У мене викликає страх руйнування навколишнього середовища	4,3
Мене турбує, чи зможу я поєднувати навчання або професію з турботою про сім'ю	4,2
Я боюся втратити себе в повсякденній рутині	1,9
Турбує відсутність справжніх інтересів	4
Я не знаю, що мені робити після закінчення навчання	2,5
Я не впевнений, що моя професія мені більше всього підходить	1,8
Мене турбує, що коли-небудь я можу опинитися без роботи	2,1

Узагальнюючи наведені вище результати, можна відзначити, що у випробовуваних зафіксована підвищена напруженість у зв'язку з майбутнім, яка є найгострішою в випадках з приводу руйнування навколишнього середовища, відсутності інтересів, нездатності поєднувати сім'ю та роботу.

Використання малюнків «Я в майбутньому» з подальшою бесідою, яка включала такі питання: «Хто Ви такий, ким і яким Ви стали?», «Чи задоволені Ви тим, що з Вами відбулося?», «Який Ваш статус в суспільстві?», «Перерахуєте, що робить Вас щасливими в майбутньому?» дало можливість поглибити вивчення

уявлень студентів про їх професійне майбутнє через аналіз авторської інтерпретації малюнків.

Для обробки отриманих даних були виділені одиниці контент-аналізу відповідей, які згодом об'єднувалися нами в наступні категорії: визначеність - невизначеність уявлень про майбутнє, переважання матеріальних цінностей, переважання духовних цінностей в майбутньому, прагнення до сімейного благополуччя, прагнення до побудови професійної кар'єри, метафоричне уявлення про майбутнє, віддаленість майбутнього. Результати контент-аналізу наведені в таблиці 6.

Таблиця 6

Розподіл результатів контент-аналізу малюнків «Я в майбутньому»

№	Категорії контент-аналізу	4 курс	5 курс
1	Невизначеність уявлень про майбутнє	63%	56%
2	Визначеність уявлень про майбутнє	37%	44%
3	Прагнення до сімейного благополуччя	34%	36%
4	Прагнення до побудови професійної кар'єри	24%	38%
5	Духовні цінності	4%	6%
6	Матеріальні цінності	54%	40%
7	Метафоричне уявлення про майбутнє	17%	12%

Проаналізувавши та узагальнивши отримані результати, можна констатувати, що майбутнє разом з невизначеністю уявлень студентів-психологів про нього, наповнене прагненням до володіння матеріальними цінностями, які в значній мірі переважають над духовними. Деяко несподіваним для нас виявився той факт, що прагнення до побудови професійної кар'єри у студентів-випускників факультету психології виражене лише в одній третині респондентів.

У зв'язку зі сказаним вище, представляється можливим структурувати такі висновки:

1. До діагностичних складових прогностичної здатності можна віднести сукупність якостей розумових процесів, опосередковуючих рівень розвитку здібності до прогнозування, часові характеристики самосвідомості, емоційне передбачення майбутнього.

2. Рівень розвитку здібності до прогнозування опосередковує якість розумових процесів. Ці якості властиві багатьом видам розумової діяльності, але їх набір і співвідношення специфічні саме для прогнос-

тичної здатності: аналітичність, глибина, усвідомленість, гнучкість, перспективність, доведеність мислення. В результаті проведеного дослідження було встановлено, що в майбутніх психологів тенденція до багатоплановості й широти в аналізі причинно-наслідкових зв'язків переважає над умінням диференціювати різний ступінь істотності ознак, абстрагувати істотне й неістотне, здійснювати вербальне узагальнення, яке є основною формою існування гіпотези, плану.

3. Наявність часового поля самосвідомості є однією з характеристик, що забезпечують ефективний розвиток прогностичних здібностей. Переважаюча децентрація в даний час у майбутніх психологів означає звуження часової перспективи, сприйняття ними життя не як цілого, а як потоку явищ, в який вони включені та покликані цьому потоку підкорятися.

4. На тлі позитивної емоційної оцінки теперішнього часу майбутнє у студентів психологічного факультету характеризується невизначеністю, проблемною на-

пруженістю з приводу руйнування навколишнього середовища, невиявленістю інтересів, нездатністю поєднувати сім'ю і роботу. В ході дослідження було виявлено суперечність між прагненням до володіння матеріальними цінностями в майбутньому та слабо вираженим прагненням до побудови професійної ка-

р'єри у студентів-випускників факультету психології.

Таким чином, становище, яке склалося на сьогоднішній день, свідчить про необхідність цілеспрямованого формування прогностичної компетентності за допомогою спеціальних, організованих у вищій школі, заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Архангельский С.И.* Психологический анализ процесса планирования деятельности рабочим / С.И. Архангельский // Известия АПН РСФСР. – Выпуск №25. – М., 1960. – С.212-236.
2. *Белинская Е.П.* Трансформация идентификационных структур в современной России / Е.П. Белинская // Серия "Научные доклады". – Вып. 130. – М.: МОНФ, 2001. – С. 30-51.
3. *Брушлинский А.В.* О взаимосвязи мотивационного и процессуального аспектов мышления и мотивации регуляции деятельности и поведения личности / А.В. Брушлинский. – М., 1981. – 320 с.
4. *Головаха Е.И.* Психологическое время личности / Е.И. Головаха, А.А. Кроник. – К.: «Наукова думка», 1984. – 207 с.
5. *Кулюткин Ю.Н.* Эвристические методы в структуре решений / Ю.Н. Кулюткин. – М., 1970. – 231 с.
6. *Ломов Б.Ф.* Антиципация в структуре деятельно-

сти / Б.Ф. Ломов, Е.Н.Сурков. – М.: «Наука», 1980. –279с.

7. *Потапова М.Г.* Развитие прогностических способностей как условие профессионального самоопределения личности в юношеском возрасте: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / М.Г. Потапова. – М.: РГБ, 2007. – 187 с.

8. *Раев А.И.* Прогнозирование, кодирование и перенос как познавательные способности / А. И. Раев // В сб.: Проблемы развития познавательных способностей. – Л., 1983. – С. 33-45.

9. *Регуш Л.А.* Развитие способности прогнозирования в познавательной деятельности / Л.А. Регуш. – Л.: ЛГПИ, 1983. – 84 с.

10. *Регуш Л.А.* Психология прогностических умений и способностей личности / Л.А. Регуш. – М.: МГУ, 1983. – 130 с.

11. *Холодная М.А.* Когнитивный стиль и интеллектуальные способности / М.А. Холодная // Психологический журнал. – 1984. – Т. 13. – №3. – С. 67.

LITERATURE

1. *Arkhangelskiy S. I.* Psychological analysis of the process of planning workers' activity / S. I. Arkhangelskiy // Proceedings of APS RSFSR. - Issue № 25. - Moscow, 1960. - P.212-236.
2. *Belinskaya E. P.* Transformation of identificatory structures in contemporary Russia / E. P. Belinskaya // Series "Research Papers." - Issue 130. - Moscow: Moscow Public Science Foundation, 2001. - P 30 – 51
3. *Brushlinskiy A. V.* On the relationship between motivational and procedural aspects of thinking and motivation of regulation of human behavior / A. V. Brushlinskiy. - Moscow. - 1981. – 320 p.
4. *Golovakha E. I.* Psychological time of the personality / E. I. Golovakha, A. A. Kronik. - Kiev, "Naukova Dumka". - 1984. - 207 p.
5. *Kulyutkin J. N.* Heuristic methods in the structure of solutions / J. N. Kulyutkin. - Moscow. - 1970. – 231 p.
6. *Lomov B.F.* Anticipation in the structure of activity

/ B.F. Lomov, E.N.Surkov.-Moscow: "Nauka." - 1980.-279p.

7. *Potapova M. G.* Development of prognostic abilities as a condition of professional self-identity in adolescence: Dis. ... Candidate of psychol. sciences: 19.00.13. - Moscow: Russian State Library, 2007. – 187p.

8. *Rayev A. I.* Prognostication, coding and transfer as cognitive abilities / A. I. Rayev // In the digest: Problems of development of cognitive abilities. - L., 1983. – CP. 33-45.

9. *Regush L. A.* Developing prognosticating abilities in the cognitive activity / L. A. Regush. – L.: Leningrad State Pedagogical Institute, 1983. – 84 p.

10. *Regush L. A.* Psychology of prognosticating skills and abilities of the personality / L. A. Regush. - Moscow: Moscow State University, 1983.-130 p.

11. *Kholodnaya M. A.* Cognitive style and intellectual abilities / M. A. Kholodnaya // Psychological Journal. - 1984.-V. 13. - № 3. - P. 67.

Н. Ю. Мельник

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОГНОСТИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ У СТУДЕНТОВ

Статья посвящена вопросам исследования составляющих прогностической способности студентов. Выделены основные диагностические параметры прогностической способности, в соответствии с которыми проводилось исследование. Автором проанализированы различия уровня развития способности к прогнозированию у студентов выпускных курсов. В статье также указывается на особенности структуры прогностической способности, ядром которой являются такие качества мышления как гибкость, аналитичность, глубина, доказательность и перспективность.

Ключевые слова: прогностическая компетентность, прогностическая способность, временная децентрация, переживание времени.

N. J. Melnik

INVESTIGATING PROGNOSTIC ABILITIES OF STUDENTS

The article investigates the issue of prognostic abilities. The author mentions some factors that influence formation of prognostic abilities in the ontogenesis; these factors are as follows: depth, analyticity, awareness, perspective, and reasoning. Moreover, there are some conditions for formation of prognostic abilities, which are peculiarities of experiencing time, the direction of time decentration, and the knowledge of the past, present, and future. The author highlights diagnostic indices for the research and selects methods for carrying out diagnostics. According to the article, the level of prognostic abilities among undergraduate students is average. Also, the most significant characteristics of thinking process that determine formation of prognostic abilities are analyticity and reasoning. The depth of reasoning and perspective as characteristics of thinking process that influence prognostic competence are not developed enough. In the article, the author also states that graduates majoring in psychology tend to focus more on the present, which is likely to limit their perception of the time perspective. Apart from this, the author stresses that students generally have a positive perception of time based on such characteristics as affective evaluation and inner control. The author also highlights the reduced ability to realize initial expectations, mentally trace the way from the present to the past, fulfill the initial expectations; predictions of the future cause anxiety associated with the swiftness and irreversibility of time. As a result of the discussion of the issue, the author of the article claims that among future psychologists, there is a tendency towards multi-facetedness and breadth in analyzing cause-and-effect connections and indications. Apart from this, the ability to evaluate the significance of these indications is not developed enough. Finally, in the article, the author tackles the issue of the importance of forming time consciousness, as students majoring in humanities tend to perceive the future as uncertain and stressful.

Keywords: *prognostic competence, prognostic ability, time decentration, time experience.*

Подано до редакції 30.09.13
